

NUME DE PERSOANĂ ÎN SCRISORI ROMÂNEȘTI DIN ARHIVELE BISTRIȚEI

ADRIAN CHIRCU

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Anthroponyms in The Romanian Letters from the Archives of Bistrița

Abstract: In this paper, the author analyses the anthroponyms from the main official texts that date from the end of the 16th century and the beginning of the 17th century. These texts are known in the literature as The Romanian Letters from the Archives of Bistrița (1592-1638); they were edited by Al. Rosetti. The analysis of anthroponyms is manifold: etymological, lexical and grammatical.

By this analytic approach, it will be noticed, on the one hand, how some elements of the anthroponymic system in the northern part of the country (the regions of Bistrița, Bucovina and Maramureș) evolved and, on the other hand, what the constant features of this system are.

Keywords: anthroponomy, etymology, history of the Romanian language, dialectology.

„Fiecare nume de persoană își are istoria proprie. Interesul antroponomastului nu poate fi exclusiv acela de a lămurii originea etimologică a numelor. Rostul lui e să urmărească prin toate mijloacele de informație și istoria acestor nume pe terenul lingvistic unde se întrebuințează.” (Ștefan Pașca)

0. Majoritatea specialiștilor care s-au aplecat asupra onomasticii românești de odinioară nu au abordat în detaliu substantivele proprii care se regăsesc în paginile textelor vechi, ci s-au limitat la menționarea unor forme specifice sau la unele structuri sintactice particulare, neținându-se întotdeauna seama de originea sau de răspândirea unor nume proprii, care pot sta mărturie peste veacuri, în ceea ce privește influențele externe la care a fost supusă limba română și, implicit, onomastica românească.

1. Numele proprii analizate au fost excerptate din paginile unei crestomații de texte vechi (în mare parte, scrisori cu caracter privat), publicată de către Al. Rosetti, cu mai bine de 80 de ani în urmă. Mai exact este vorba despre *Lettres roumaines de la fin du XVIe et début du XVIIe siècle, tirées des Archives de Bistritz* (Transylvania).

1.1. Prin intermediul antroponimelor prezente în paginile acestei crestomații, putem să ne facem, pe de o parte, o idee asupra antroponimiei românești din perioada avută în vedere (scrisorile au avantajul de a fi datate), iar, pe de altă parte, putem urmări răspândirea câtorva nume proprii înregistrate în trei dintre regiunile istorice românești (Transilvania, Bucovina și Maramureș).

1.2. Scrisorile ne ajută să înțelegem mai bine care erau unele dintre cele mai uzuale nume de persoană. Astfel, regăsim în aceste scrieri o serie de nume care s-au păstrat până în zilele noastre și pe care le vom prezenta în cele ce urmează.

2. Antroponimele din scrisorile bistrițene ilustrează fără îndoială faptul că ne aflăm în prezența unei diversități etnice, datorate în special specificului acestei zone, căci, după

cum se știe, Bistrița a fost, de-a lungul veacurilor, un oraș important din punct de vedere administrativ, dar nu numai.

2.1. Per ansamblu, influența cel mai bine reprezentată este cea slavă, care și-a lăsat destul de mult amprenta în antroponomia românească, fapt remarcat de parte însemnată a specialiștilor care s-au ocupat de studiiul numelor proprii. Tomescu explică prezența masivă a antroponimelor de origine slavă prin

nevoia de îmbogățire și reinnoire a inventarului autohton de nume de persoană, atracția pentru elementele noi, prestigiul social al purtătorului etc. Paralelismul cu germanizarea sistemelor onomastice romanice se impune cu rezerve asupra cantității și a importanței elementelor slave în formarea onomasticii românești (2001: 39).

2.2. Influența slavă este urmată de elemente de diferite alte origini, cum ar fi maghiară, germană, polonă ori greacă. Un număr important de antroponime cunoaște o largă răspândire în spațiul românesc, însă nu rare sunt situațiile în care antroponimele au cunoscut o difuzare limitată, cum e cazul unora dintre numele înregistrate în creștomația asupra căreia ne aplecăm în paginile de față.

2.3. Având în vedere faptul că această conferință de onomastică are loc la Baia Mare, ne-am propus să ne oprim și asupra unor antroponime, frecvent întâlnite în Maramureșul istoric.

2.3.1. Unul dintre ele este *Andreica*, care dăinuie în limbă de multe secole (astăzi apare adesea în ținuturile vișeuane).

Scrisoarea în care apare acest antroponim (nr. 30) este localizată de către Al. Rosetti în Maramureșul de Nord și este datată între anii 1602–1617. Prin această scrisoare, adresată lui *Siuč Jurju*, birăul Bistriței, *Bylță Toma*, juratul din Maramureș, declară, pe baza unor mărturii ale localnicilor, că *Nistor* din Telciu „nu iaste vinovat neče au fostu acole(a), neče au avutu știre.”

În text, întâlnim atât forma *Andreica* (*Corbu*), cât și *Îndreico*, căreia îi este asociat prenumele *Ștefan*. Cel de-a doilea antroponim, *Îndreico*, ridică probleme de analiză, deoarece ne trimite, mai degrabă la un antroponim mai vechi *Îndrei*¹, căruia i s-a atașat un sufix de proveniență ucraineană (-co), care se regăsește frecvent și în sistemul antroponomastic din Moldova de peste Prut.

Remarca noastră trebuie corelată cu cea formulată de Ionescu, care susține că

primele noastre acte nu puteau să includă o formă *Îndreă* din cel puțin două motive: numele personale românești erau redată în forma bisericească oficială, adică cea slavonă, iar, pe de altă parte, numele păturilor de jos ale poporului apar ceva mai târziu în documente (reamintim că *Îndreă a putut circula numai ca nume al onomasticii populare). Totuși, urme au rămas în antroponomia noastră documentară; *Îndreiu* și *Îndriiu* erau probabil în sec. 17 forme populare hibride, în care prima parte corespunde formei vechi, iar finalul celei slavone oficiale (2001: 34–35).

Prin urmare, în scrisoarea maramureșeană, avem a face cu o formă mixtă, bază derivativă veche (*Îndreă*) + sufix slav (-ei)² > *Îndrei* + sufixul ucrainean -ko³ (ultimul dintre

¹ Și în structura acestui antroponim, avem un sufix de proveniență slavă (-ei).

² A se vedea și alte antroponime constituite la fel: *Berindei*, *Bratei*, *Ciulei*, *Cernei*, *Homei*, *Moței*, *Tomei*, *Turei*.

³ Vezi, de exemplu, în graiurile ucrainene de la noi (Nordul Maramureșului), dar nu numai, deoarece au migrat și în unele graiuri maramureșene: *Andrico*, *Bilașco*, *Cusco*, *Fetico*, *Hotico*, *Iusco*, *Meșco*, *Rișco*, *Rusinko*, *Sopco*, *Ștețco*.

acestea cunoscând la noi grafia *-co*) > *Îndreico*⁴.

În sprijinul demonstrației noastre, vine și precizarea din Tomescu, conform căreia variantele moștenite ale numelor de botetz [*Îndre, Îndrea, Undrea*] sunt forme populare, atestate în onomastica românească medievală și, mai târziu, incluse în inventarul numelor de familie. Aria de răspândire a acestor forme, Transilvania, este semnificativă ca spațiu de continuitate romanică (2001: 29).

Antroponimul *Andreica* este la origine slav, fapt atestat atât de radical, cât și de sufixul asociat acestuia, căruia, uneori, i se contestă originea antroponimică. Pătruț afirmă că

sufixele antroponimice (ca și cele din lexicul comun) nu se împrumută, ci ele, vehiculate de nume împrumutate, sunt extrase, detașate de limba receptoare, devin elemente ale acesteia, fapt dovedit de derivatele românești, adică formate de români, care n-au corespondente în limba din care își au punctul de plecare sufixele respective (2005: 12).

2.3.2. De asemenea, aceeași sursă (Pătruț 2002–2003: 162) consideră că „în cazul numelor formate de la teme consonantice, statutul de derivate al formelor românești nu e clar [...]; prin urmare, în asemenea cazuri, suntem nevoiți să recurgem la dubla etimologie.”

3. În aceeași scrisoare, întâlnim și alte antroponime specifice ariei subdialectului maramureșean, *Marcâș* (probabil grafie pentru numele *Marchiș*, destul de frecvent în Maramureș; nu este exclusă originea sa polonă *Markisz*)⁵, *Coman*, *Нарца*, *Tomiağă*, care s-au păstrat până în zilele noastre, acestea din urmă având origini diferite. *Нарца* trimite la un etimon polon, iar *Tomiağă*, formă probabilă pentru *Tomioiağă*, are la bază un etimon slav, însă îl putem considera, dată fiind structura sa, o creație pe tărâm românesc.

Pătruț (1984: 56–71; 2005: 105–110) susține că se poate discuta, în ceea ce privește structura antroponimelor, de prezența unei serii de sufixe caracterizate prin *-g-* (*-ag-*, *-eg-*, *-ig-*, *-og-*, *-ug-*), unul dintre ele (*-ag-*) regăsindu-se și în acest ultim nume de persoană (astăzi *Tomioiağă*), neinventariat de autor⁶.

Cât despre prezența antroponimului *Coman* în aria maramureșeană, considerăm că avem a face mai degrabă, la origine, cu un supranume, care s-a răspândit în diferitele provincii istorice românești.

3.1. Din păcate, scrisorile selectate de Al. Rosetti și localizate în Maramureș sunt reduse ca număr. Mult mai numeroase însă sunt scrisorile trimise din Bucovina, zona Câmpulung, în care regăsim destul de multe informații de factură antroponimică.

4. Pe lângă cele câteva antroponime mai sus invocate, mai putem aminti și altele care dovedesc faptul că limba română a fost influențată destul de mult de limba slavă, fie ea de tip sudic. În scrisori, sunt înregistrate nume precum: *Andonie*, *Badea*, *Candrea*, *Cosma*, *Costin*, *Dančul*, *Dumitru*, *Gliga*, *Isai*, *Mitrofan*, *Nistor*, *Răzvan*, *Tomșa*, *Văscan*.

⁴ Ar putea fi vorba și despre o contaminare a antroponimului *Andrico* cu mai vechiul *Îndrea*.

⁵ Poate fi avansată și originea bazei din slava de tip sudic (Merko).

⁶ În baza de date a județului Maramureș (anul 2011), erau inventariate următoarele antroponime, însoțite de numărul de înregistrări: *Andreica* (1772), *Andreca* (520), *Нарца* (726), *Нарка* (24), *Coman* (3784), *Koman* (74), *Marchiș* (1151), *Marchis* (161), *Tomioiağă* (3910), *Tomioiaga* (792), *Tomioiağă* (19) și *Tomioiaga* (6).

⁷ Puțin probabil să fie maghiar, dată fiind proveniența documentului (Suceava). S-ar putea ca, din limba slavă (avem și alte antroponime care ne trimit la o bază derivativă slavă *Dan*: *Danca*, *Dancea*, *Danciu*, *Danciuc*, *Dancovici*), să fi pătruns în maghiară; în limba bulgară întâlnim *Danko*, iar, în graiurile

5. De asemenea, apar și antroponime mai vechi *Nicoară*, *Galerie*, *Toader*, dar și nume de origine grecească, unele intrate probabil pe filieră slavă (*Theodosie*, *Tănase*, *Manole*, *Agathon*, *Polihron*, *Spiridon*).

6. La aceste scurte liste, putem adăuga și antroponimele adstratice destul de ușor de identificat datorită aspectului lor formal (multe dintre acestea sunt neadaptate). Din limba maghiară avem, *Bathori* (principele), *Burzeu*, *Orban*, *Siuč Ćiurġiu* (*Swcz Georg*), *Tolnay*.

6.1. Tot de la o bază maghiară este derivat și singurul antroponim feminin (supranume marital) care apare în texte, și anume *Birtălăneasă* (magh. *Bertalan*). Această rară prezență sugerează că rolul femeii în societate era unul limitat și nu era implicată în viața comunității locale, rolul său limitându-se la sfera familiei.

În ceea ce privește sufixul atașat bazei, Graur (1965a: 129) constată că sufixul „-oia e mai frecvent în nordul țării, iar -easa în sud”.

6.2. Supranumele feminin este evident, acesta apărând (Rosetti 1926: 78) asociat unui alt antroponim: „*să credeți Măria voastră că atunci cându au dat ăpărul Macrai Iștiōan cu muma Mării sale Macrai Birtălăneasă cătră noi, nu o au dzis că au fost marha lui Fodotski*”. A. Reguș și C. Reguș (1999: 119) constată că „antroponimele masculine de la care se formează femininele cu acest sufix au avut toate valoare de prenume”.

7. Deseori, întâlnim și antroponime germanice, mai ales când este vorba de persoane care lucrau în administrația bistrițeană (primari, dregători), acestea apar fie singure, fie însoțite de prenume: *Budaki Gașpar* (*Budaker Gaspar*), *Budaki Ianăș* (*Budaker Johann*), *Crstiian Rotompan*.

8. De asemenea, în textele noastre, regăsim și o seamă de nume de persoană a căror grafie trădează originea lor poloneză și care atestă vechimea relațiilor cu Polonia: *Brñovskii*, *Fodotski*, *Coreski* (*Korecki*).

9. Tot specifică Bucovinei și zonelor limitrofe este și folosirea numelor de persoană cu aspect articulat în această perioadă, căci se știe, în aceste situații, se pierde valoarea esențială a articolului definit, și anume cea de actualizare.

9.1. Se pare că, în astfel de cazuri, se păstrează încă valoarea demonstrativă a lui *ille* (*illus*), concurându-se sintagmele cu demonstrativ (de tipul, *cel frumos = cel ca un...*). Substantivele de acest tip încă mai apar și astăzi (de exemplu, în Bistrița *Linul*, în Moldova, *Onciul*, *Dârul* etc.)

9.2. În cele câteva scrisori bistrițene, substantivul cu aspect articulat (determinarea e veche în limba română) apare fie singur (*Glonțul*, *Torciul*, *Ursul*), fie în sintagme formate din supranume și prenume (*Albul Cosma*, *Cazacul Gligorie*, *Crețul Irimia*, *Danciul Gavril*, *Lupul Mălai*, *Pioarul Simion*, *Rubul Ștefan*).

9.3. La aceste nume de persoană, apare determinat primul termen al sintagmei antroponomastice, iar nu cel de-al doilea, cum avem în texte din alte perioade sau zone (*Stoica Rusul*, *Stepan Turcul*, *Cazan Crețul*, *Drăgușin Orbul*, *Neag Taurul*). De fapt, nu mai avem un supranume cu valoare obiectivă (Tomescu 2001:92), ci subiectivă. Se observă,

oltenestești de tip sudic, *dănac*, *dănaci* ‘mânzat’, iar, prin analogie, flăcău’. Între cuvântul maghiar și cel rom, se poate întrevedea o apropiere semantică (magh. *dancs* ‘murdar’, prin extensie ‘copil murdar’; *danci* ‘copil de țigan’ < *den ci* ‘dă-mi ceva’ [sic!], vezi DEX, p. 270. De asemenea, poate fi vorba pur și simplu de o coincidență formală (omonimie) în ceea ce privește baza derivativă, supoziție care nu trebuie întru totul abandonată.

în textele noastre, că „tendința de dezvoltare a dominației duble este mai accentuată în Moldova, respectiv numele unice apar mult mai rar” (Tomescu 2001: 96).

9.3.1. Graur (1965b: 553) susține că substantivele de acest fel „ont été utilisés sous leur forme déterminée parce que leur rôle était précisément celui d’identifier les personnes qu’ils désignaient.”

10. Apar, de asemenea, și câteva derivate cu sufixe diminutive care, după cum se știe, caracterizează clasa antroponimelor românești: *Andreiaș, Băluță, Cocrișel, Corniță, Romăscel*, dar și hipocoristice: *Costea, Dima, Onea*.

11. Sperăm că, prin faptele de limbă relevante, am reușit să scoatem în evidență atât particularitățile etimologice ale antroponimelor investigate, cât și răspândirea acestora într-o zonă destul de eterogenă din punct de vedere etnic, situată la confluența unor arii dialectale majore, Maramureș, Crișana și Moldova, cu Bucovina.

Bibliografie

- *** 2009. *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX). București: Univers Enciclopedic Gold.
- Constantinescu, N.A. 1963. *Dicționar onomastic românesc*. București: Editura Academiei.
- Drăganu, N. 1933. *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului.
- Graur, Al. 1965a. *Nume de persoane*. București: Editura Științifică.
- Graur, Al. 1965b. Les noms de personnes roumains munis d'article. *Revue Roumaine de Linguistique* X (6): 551–557.
- Ionescu, C. 2001. *Dicționar de onomastică*. București: Editura Elion.
- Iordan, I., E. Petrovici, I. Pătruț, A. Stan, M. Sala, M. M. Alexandrescu-Dersca et al. 1958. *Contributions onomastiques*. Bucarest: Éditions de l'Académie RPR.
- Iordan, I. 1983. *Dicționar al numelor de familie românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Pașca, Șt. 1936. *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului.
- Pătruț I. 2005. *Studii de onomastică românească*. Cluj-Napoca: Editura Clusium.
- Pătruț I. 2002–2003. Originea și structura antroponimelor românești. *Dacoromania* VII-VIII: 159–163.
- Pătruț, I. 1984. *Nume de persoane și nume de locuri*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Pătruț, I. 1980. *Onomastică românească*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Reguș, A. și C. Reguș. 1999. *Nume de femei în vechi acte istorice (sec. XIV-XVI)*. București: Editura Mustang.
- Rosetti, Al. 1944. *Scrisori românești din arhivele Bistriței (1592–1638)*. București: Casa Școalelor.
- Rosetti, Al. 1926. *Lettres roumaines de la fin du XVIe et début du XVIIe siècle, tirées des Archives de Bistritz* (Transylvanie). București: Atelierele grafice Socec & Co.
- Tomescu, D. 2001. *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*. București: Univers Enciclopedic.